

Ярослав Цехмістер
Український медичний ліцей
м. Київ

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ В УКРАЇНІ

Розбудова незалежної Української держави спонукала до нового бачення розвитку її інтелектуального потенціалу, прискорила зміни в суспільному житті, що, цілком природно, актуалізувало складні психолого-педагогічні проблеми розвитку всієї національної системи освіти.

Система освіти в Україні розглядається як основа національного і духовного відродження суспільства. Її функціонування спрямоване на виховання покоління людей, здатних оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти. Вихідні концептуальні положення щодо змісту й організації діяльності навчальних закладів різних типів і рівнів акредитації, сучасна стратегія освіти (її чітка орієнтація на потреби й запити як особистості, так і суспільства) ґрунтуються на основних положеннях Конституції України, II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти (8–9 жовтня 2001 року), Національної доктрини розвитку освіти, Законів України „Про загальну середню освіту” та „Про вищу освіту”, Державної національної програми „Освіта” („Україна XXI століття”).

Посилення ролі освіти в сучасних трансформаціях суспільства привело до витіснення концепції „освіта на все життя” концепцією „освіта впродовж життя”, яка була прийнята світовим співтовариством і стала основою для програми ЮНЕСКО „Освіта для XXI століття”. В цьому контексті становить інтерес дослідження процесу допрофесійної підготовки учнівської молоді в середньому загальноосвітньому навчальному закладі – ліцеї як невід'ємної складової системи неперервної професійної освіти, розробка, теоретичне

обґрунтування, експериментальна перевірка концептуальних засад організації допрофесійної підготовки учнівської молоді в ліцях різного профілю, виявлення організаційно-методичних умов їх ефективного впровадження.

Розвиток системи вищої медичної освіти щільно пов'язаний зі змінами, що відбуваються в суспільстві, новою парадигмою системи вищої освіти, що відбито в концепції Міністерства охорони здоров'я України (1991 р.) про реформування вищої медичної школи, Указах Президента України „Концепція розвитку охорони здоров'я населення України” (7 грудня 2000 р.) та „Про основні напрями соціальної та економічної політики в Україні до 2004 року”, Національному плані дій з гігієни довкілля на 2000–2005 рр.

Важливого значення набуває підготовка медичних працівників, діяльність яких націлена на підвищення якості та ефективності медико-санітарної допомоги, поліпшення стану здоров'я усіх верств населення. Рівень ефективності та якості використання медичного персоналу залежить не лише від рівня їх теоретичної та практичної професійної підготовки, а й від низки суто людських позитивних моральних якостей, які є основою фахової моралі медика, що підпорядкована цілям охорони здоров'я та життя людини. В сучасних умовах розширюється й оновлюється освітянський діапазон, створюються принципово нові можливості для обрання таких засобів і технологій професійної підготовки майбутніх лікарів, які б сприяли професійному становленню молоді людини, її гармонійному розвитку, формуванню належних громадянських і духовних пріоритетів. Виховати лікаря, гідного вічного служіння добру та милосердю, притаманному цьому фаху, здатного цілком відповідати високим професійним орієнтирам ХХІ століття – складне і відповідальне завдання. Ось чому винятково важливого значення набуває допрофесійна підготовка як початковий етап вищої медичної освіти, коли стандартна навчальна програма десятого-одинадцятого класів середньої загальноосвітньої школи інтегрується з певними вимогами і критеріями студентського курсу. Одним з таких середніх інноваційних навчальних закладів нового типу, який здійснює допрофесійну підготовку учнівської молоді на медичні спеціальності, є медичний ліцей. Інтегруючись у структуру вищого медичного навчального закладу з відповідним теоретичним, змістовним, кадровим, технологічним і фінансовим забезпеченням, він сприяє завершеності й цілісності концептуальної ідеї неперервної медичної освіти.

Система професійної підготовки майбутніх фахівців медичного профілю набуває цілісності і неперервності за умов, якщо вузівський та післядипломний етапи медичної освіти спираються на допрофесійну підготовку учнівської молоді в профільних середніх загальноосвітніх навчальних закладах – ліцях.

Система допрофесійної підготовки має охоплювати різні напрями життєдіяльності й життєтворчості своїх вихованців. За таких умов ефек-

тивна допрофесійна підготовка учнівської молоді може здійснюватися за умови створення цілісної системи функціонування середнього загально-освітнього навчального закладу – ліцею, діяльність якого спрямована на психолого-педагогічну підтримку професійного становлення старшокласника, його особистості, свідоме професійне самовизначення, забезпечення подальшого професійного розвитку у вищому медичному навчальному закладі.

Допрофесійна підготовка учнівської молоді як складова неперервної професійної освіти має створювати фундамент для розвитку індивідуальної професійної компетентності, яка вимагає оволодіння необхідними для цього знаннями і навичками, досвідом соціальної діяльності, серед яких найважливішим є вміння навчатися самостійно, набувати нові знання, аналізувати й інтегрувати нову інформацію. Початкова професійна підготовка розглядається як складова допрофесійної підготовки.

Допрофесійна підготовка учнівської молоді на медичні спеціальності виступає в органічній єдності загального, особливого й індивідуального. Як загальне, вона відображає закономірності здобуття повної загальної середньої освіти і є складовою означеної системи; як особливе – має свою специфіку, зумовлену особливостями майбутньої професійної діяльності медичного працівника, необхідністю поглибленого вивчення профільних предметів; як індивідуальне – відображає залежність допрофесійної підготовки від індивідуальних особливостей учня, рівня його пізнавальних інтересів, особистісних якостей.

Гуманістична спрямованість допрофесійної підготовки учнів на спеціальності медичного профілю виявляється у вихованні гуманістичних рис особистості; формуванні професійно значущих для майбутнього лікаря якостей. Допрофесійна підготовка учнівської молоді розглядається як засіб розвитку творчої обдарованості учня, його талантів, різнобічних інтересів, інтелігентності, милосердя. Вона має сприяти розвитку громадянськості молоді людини, її відданості своїй Батьківщині, народу, усвідомлення своєї відповідальності як людини і як лікаря.

Допрофесійна підготовка учнів повинна сприяти розвитку здатності до комунікацій (яка забезпечує не тільки ефективне спілкування між людьми, а й культуру спілкування з різними джерелами інформації), розвитку особистої готовності людини до сприйняття нової інформації, формування потрібних для цього якостей. Особливого значення це набуває при високих темпах змін у технологіях відповідної професії.

Ефективність функціонування будь-якої системи, в тому числі й системи неперервної освіти, залежить від оптимальності взаємодії її підсистем і зв'язку між ними. Одними з основних підсистем у системі неперервної освіти є середня загальноосвітня і вища школи, які мають свою мету діяльності, зміст і спрямованість педагогічного процесу. Кожна з цих

підсистем вдосконалюється автономно, що не завжди забезпечує цілісність системи неперервної освіти, наступність між загальноосвітньою школою і вищим навчальним закладом щодо професійного становлення фахівця. В зв'язку з цим, все більшого значення набуває необхідність створення системи неперервної професійної освіти.

У працях А.М. Алексюка¹, В.І. Бондаря², В.А. Казакова³, А.О. Лігоцького⁴, С.О. Сисоевої⁵ та інших на прикладі різних педагогічних систем розкрито шляхи підвищення ефективності педагогічного процесу в професійних навчальних закладах за умови забезпечення його цілісності.

Результати теоретичного аналізу показують, що в психолого-педагогічній літературі й практиці найбільша увага традиційно приділялася допрофесійній підготовці вчителя, організаційним формам професійно-педагогічної орієнтації школярів, зокрема, факультет майбутнього вчителя, школа юного педагога, педагогічні гуртки та семінари, педагогічні класи, які з часом перетворилися на педагогічні ліцеї. Допрофесійна підготовка на інші спеціальності, як правило, проводилася в межах шкільної профорієнтації або у навчально-виробничих комплексах.

Разом з тим, психолого-педагогічні дослідження показують, що перехід учнів середньої загальноосвітньої школи до вищого навчального закладу супроводжується труднощами адаптації, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер.

У процесі допрофесійної підготовки учнівської молоді відкриваються можливості нівелювання негативних тенденцій при переході старшокласника в статус студента. Допрофесійна підготовка сприяє свідомому вибору професії, формуванню стійких мотивів вибору подальшої професійної діяльності, формуванню й розвитку необхідних особистісних якостей, оволодінню початковими професійними знаннями, уміннями й навичками на основі повної загальної середньої освіти, скороченню часу адаптації у вищому навчальному закладі.

На основі теоретичного узагальнення зроблено висновок, що вихідною позицією в розробці системи допрофесійної підготовки в ліцеї має бути визнання особистості як суб'єкта саморозвитку в процесі її пізнавальної

¹ Алексюк А.М., *Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія*. Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560 с.

² Бондар В.І., *Теоретичні основи і технологія педагогічного аналізу: управлінський аспект*. Навчальний посібник. – К.: Науково-видавничий відділ, 1996. – 67 с.

³ Казаков В.М., Талаласко О.М., Гаріна М.Г., Каменецький М.С., *Система безперервної медичної освіти: методологія, управління*. – Донецьк: Здоров'я, 1994. – 175 с.

⁴ Лігоцький А.О., *Теоретичні основи проектування сучасних освітніх систем*. – К.: Техніка, 1997.

⁵ Сисоева С.О., *Теоретичні і методичні основи підготовки вчителя до формування творчої особистості учня*. Дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. – К., Ін-т педагогіки і психології АПН України, 1997. – 428 с.

діяльності. Допрофесійна підготовка має передбачати підвищення рівня самостійності учня в навчальній діяльності, вироблення здатності до самостійного і творчого виконання завдань професійного змісту, що вимагає розвитку ініціативи, самоконтролю, відповідальності тощо.

Допрофесійна підготовка учнів є необхідною умовою формування професійно значущих і громадянських якостей майбутнього фахівця, забезпечення свідомого вибору ним професійного шляху.

Етап допрофесійної підготовки є винятково важливою ланкою на шляху до оволодіння сучасною професією. На цьому етапі відбувається остаточне самовизначення учнем свого ставлення до діяльності й утвердження професійного інтересу, надбання спеціального досвіду, розвиток здібностей та їх корекція відповідно до фахових вимог. В цей час підростаюча особистість стверджується професійно, цілеспрямовано готується до майбутньої діяльності, в неї формується психологічна готовність до певного фаху.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури *допрофесійна підготовка учнів у ліцеї медичного профілю* розглядається як система підготовки учнів до майбутньої медичної діяльності в умовах спеціального середнього навчального закладу – ліцею, яка спрямована на: формування готовності особистості до професійного навчання з обраної спеціальності у вищому медичному навчальному закладі; формування професійно значущих якостей лікаря, професійних інтересів, мотивації досягнень в обраній галузі; полегшення адаптації в процесі здобуття вищої медичної освіти; розвиток здатності до професійного самовдосконалення впродовж всієї фахової діяльності.

Теоретичний аналіз і вивчення практики діяльності ліцеїв показують, що ліцейська освіта має більш широкий загальноосвітній характер; орієнтує учнів на продовження навчання у вищих навчальних закладах. Під час дослідження виявлено такі спільні риси організації діяльності ліцеїв: впровадження семестрово-заликової форми навчання з шестиденним режимом навчально-виховної роботи; проведення лекційних, лабораторних, практичних і семінарських занять; викладання переважної більшості профільних предметів, проведення консультативних, факультативних занять, контрольних заходів та спецкурсів викладачами вищих навчальних закладів, які є базовими для цього середнього навчального закладу, що здійснює допрофесійну підготовку; професійна спрямованість всього навчально-виховного процесу; випускники цих середніх загальноосвітніх навчальних закладів зараховуються до відповідного профільного вищого навчального закладу на підставі співбесіди або результатів випускних іспитів на атестат про повну загальну середню освіту.

Необхідність створення профільних ліцеїв зумовлена гуманними цілями, такими як: відхід від шкільної одноманітності; гуманізація освіти; підвищення якості самої освіти, її фундаменталізація; розвиток здібностей

і обдарованостей учнівської молоді; підвищення рівня культури в молодіжному середовищі.

Технологічна модель допрофесійної підготовки учнів на медичні спеціальності визначає мету, зміст і технологію організації допрофесійної підготовки учнів у медичному ліцеї. Виходячи з мети допрофесійної підготовки учнів на медичні спеціальності, в технологічній моделі допрофесійної підготовки учнів виділяються освітня, організаційна, дидактична та професійна складові.

Освітня складова відображає процес здобуття учнями в медичному ліцеї повної загальної середньої освіти, що є фундаментом допрофесійної підготовки учнів на медичні спеціальності. Освітня складова включає: виховання національно свідомого громадянина світового співтовариства з усвідомленням його різноманітності, цілісності та єдності; створення умов для формування в навчально-виховному процесі почуття національної гідності, любові до України, до її традицій і культури, що відповідає цілям духовного і культурного відродження української нації; створення в навчально-виховному процесі сприятливих умов для духовного, емоційного, гуманітарно-естетичного і фізичного розвитку учнів, формування культурної, інтелектуальної, громадсько-активної особистості, яка має нестандартне мислення, здатна до самоаналізу й саморозвитку.

Організаційна складова допрофесійної підготовки відображає організаційні й змістові форми взаємодії медичного ліцею з базовою середньою загальноосвітньою школою та шляхи його інтегрування у вищий медичний навчальний заклад. Організаційна складова включає: необхідність об'єднання зусиль у допрофесійній підготовці учнів педагогічних колективів базової школи медичного ліцею, вищого медичного навчального закладу; удосконалення системи добору висококваліфікованих педагогічних кадрів для роботи з ліцеїстами.

Дидактична складова відображає специфіку допрофесійної підготовки на медичні спеціальності, що враховується в інтегруванні змісту фундаментальних і профільних дисциплін, формах, методах і засобах, що використовуються в навчально-виховному процесі, спрямованому на таку підготовку учнів та його методичне забезпечення. Дидактична складова включає: створення робочих інтегрованих навчальних програм, які забезпечують перманентність навчально-виховного процесу в медичному ліцеї та вищому медичному навчальному закладі, підготовку обдарованих ліцеїстів до спеціального науково-педагогічного факультативу; розроблення системи методів викладання навчальних дисциплін, що поєднують індивідуальний і диференційований підходи в навчанні, й забезпечують глибоке та свідоме засвоєння базових знань з максимальним задоволенням індивідуальних запитів та інтересів особистості, її здібностей, нахилів та можливостей.

Професійна складова відображає засоби забезпечення процесу розвитку в учнів професійних інтересів, професійно значущих особистісних якостей, творчих здібностей. Вона включає: створення системи науково-психологічної підтримки ліцеїстів як майбутніх лікарів; здійснення проф-орієнтаційної роботи серед старшокласників середніх загальноосвітніх шкіл, відбір обдарованих учнів, здатних оволодіти професією лікаря й усвідомити її високу гуманістичну місію; формування у вихованців професіографічної компетенції, потрібної для професійного самовизначення.

В моделі допрофесійної підготовки учнів у ліцеї медичного профілю виділяються компоненти, які розкривають технологію організації такого профільного навчання й визначають мету, зміст, організаційні форми, методи, засоби управління допрофесійною підготовкою старшокласників на медичні спеціальності: *інтеграційна* (спільна діяльність: медичного ліцею з базовою середньою загальноосвітньою школою, медичного ліцею і вищого медичного навчального закладу), *процесуальна* (організація навчально-виховного процесу, спрямованого на якісне здобуття повної загальної середньої та початкової професійної освіти), *науково-методична* (спільна діяльність науково-методичного центру медичного ліцею з кафедрами вищого медичного навчального закладу, діяльність колегії кураторів навчальних класів, інформаційно-ресурсного центру, науково-психологічного центру, наукових і громадських об'єднань і товариств ліцеїстів), *управлінська* (координування внутрішніх і зовнішніх суб'єктів управління медичним ліцеєм, взаємодія Ради медичного ліцею з Вченою радою вищого медичного навчального закладу, з педагогічною радою базової середньої загальноосвітньої школи, з учнівським та батьківським самоврядуванням) і *результативна* (аналітична і прогностична діяльність, що забезпечує ефективність системи: вступ до медичного ліцею – випуск з медичного ліцею – навчання у вищому медичному навчальному закладі – професійне становлення). Кожний компонент означеної моделі сприяє реалізації виділених складових допрофесійної підготовки. Для характеристики діяльності медичного ліцею, який здійснює цілеспрямовану допрофесійну підготовку учнів на медичні спеціальності, запропоновано такі групи критеріїв: внутрішні та зовнішні. *Внутрішні критерії* відображають ефективність розвитку й взаємодії взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів системи, якою є медичний ліцей. *Зовнішні критерії* відображають ефективність функціонування системи „медичний ліцей” як відкритої.

В процесі дослідження розроблено й обґрунтовано модель випускника медичного ліцею, яка виступає орієнтиром у допрофесійній підготовці учнів на медичні спеціальності щодо їх особистісного і професійного розвитку. Розроблена модель включає дві складові: особистісну й діяльнісну, які

відображають відповідно вимоги до особистості випускника медичного ліцею – майбутнього медичного працівника і до якості його допрофесійної підготовки як передумови майбутньої професійної діяльності.

Теоретичне осмислення проблеми допрофесійної підготовки учнівської молоді в медичному ліцеї й результати практичного впровадження дають підстави зробити висновок, що організація такого педагогічного процесу потребує: ґрунтовної зміни форм і методів навчання; перебудови системи професійного добору; забезпечення в процесі загальної середньої освіти можливості ознайомлення з різними напрямками діяльності медичного працівника, особливостями функціонування вищих медичних навчальних закладів в умовах ринкових відносин; забезпечення можливості для самореалізації особистості старшокласника в процесі навчання, його свідомого професійного самовизначення.

На основі аналізу педагогічної й психологічної літератури, результатів проведених досліджень визначено основні етапи організації навчально-виховного процесу в медичному ліцеї (адаптаційний і початково-професійний), обґрунтовано їх мету й очікувані результати щодо професійного становлення учнів. Визначення цих етапів дає можливість педагогам забезпечити послідовність і ефективність пропедевтичної підготовки майбутнього медичного працівника в умовах медичного ліцею.

Організація допрофесійного навчання учнів у медичному ліцеї має забезпечувати отримання старшокласниками фундаментальної повної загальної середньої та початкової професійної (медичної) підготовки. Процес допрофесійної підготовки старшокласників на медичні спеціальності повинен спрямовуватися на оволодіння початковими основами сучасної медичної науки (основних понять, законів, фактів тощо), формування початкових професійних навичок, формування загально-навчальних вмінь та навичок (планування навчальної, наукової та самостійної роботи, володіння навчальною літературою, таблицями, довідниками, розвиток вміння використовувати новітні інформаційні технології, здійснювати самоконтроль тощо); забезпечити формування наукового світогляду, сприяти трудовому, моральному, естетичному, деонтологічному та фізичному вихованню майбутніх медичних працівників.

З метою профорієнтації та забезпечення наступності доцільно створювати навчально-науково-виробничі об'єднання, які б включали вищий медичний навчальний заклад, медичне училище або ж профільний ліцей (коледж), медичні класи середніх загальноосвітніх шкіл. При цьому необхідно розробити систему критеріїв професійно значущих якостей абітурієнтів, які необхідні для майбутньої професії лікаря. В профільних медичних навчальних закладах необхідно запровадити поглиблену підготовку з фізики, біології, хімії, медицини, алгебри, геометрії, інформатики й обчислювальної техніки, української, латинської та іноземної мов.

Jarosław Cechmister

TEORIA I PRAKTYKA PRZYGOTOWANIA UCZNIÓW DO ZAWODU — NA UKRAINIE

Streszczenie

W pracy ukazano metodyczno-teoretyczne i koncepcyjne zasady przygotowania do zawodu uczniów w liceum o medycznym profilu — jako integralnej części systemu ciągłej oświaty medycznej. Ponadto został przedstawiony stan opracowania problematyki badań w teorii pedagogiki i praktyce działania średnich ogólnokształcących zakładów nauczania — liceów. Wykonano także całościową analizę procesu kształtowania i rozwoju oświaty medycznej i zawodowego przygotowania do specjalności medycznej w ekonomicznie rozwiniętych krajach; opracowano i teoretycznie ugruntowano technologiczny model przygotowania do zawodu uczniów w liceum medycznym i model absolwenta liceum medycznego oraz kryterium (wewnętrzne i zewnętrzne) efektywności przygotowania uczniów do zawodu.

Ярослав Цехмістер

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ В УКРАЇНІ

Резюме

Досліджені теоретико-методологічні та концептуальні засади допрофесійної підготовки учнів у ліцеї медичного профілю як невід'ємної складової системи неперервної медичної освіти. Проаналізовано стан розробки проблеми дослідження в педагогічній теорії й практиці діяльності середніх загальноосвітніх навчальних закладів — ліцеїв; здійснено цілісний аналіз процесу становлення й розвитку медичної освіти і професійної підготовки на медичні спеціальності в економічно розвинутих країнах; розроблено, теоретично обгрунтовано концепцію, технологічну модель допрофесійної підготовки учнів у медичному ліцеї та модель випускника медичного ліцею, критерії (внутрішні й зовнішні) ефективності допрофесійної підготовки учнів на медичні спеціальності.

Yaroslav Tsekhmister

THE THEORY AND PRACTICE OF PRE-PROFESSIONAL TRAINING OF PUPILS IN UKRAINE

Summary

Theoretical and methodological justification of the contents, shapes and methods for pre-professional training of pupils in a liceum of medical specialization is studied. The development of investigation in the pedagogical theory and practice of activity in secondary education institutions — liceums is analyzed. The integrated analysis of the formation and development of medical education and professional training for medical specialties in economically developed countries is carried out. The concept and criteria for effectiveness of pre-professional training of pupils in a liceum of medical specialization is developed and theoretically justified. The technological model for a secondary education institution, whose activity is directed to training pupils for medical specialties, is established to be a theoretical and methodological foundation for pre-professional training of pupils in a medical liceum.